

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО - КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС

УДК 65.01:338.432

ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС АДАПТАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Грінченко Р.В., к.е.н.

Одеський національний економічний університет

Основною метою статті виступає дослідження та удосконалення теоретичного підходу до визначення сутності «адаптації» діяльності підприємств з урахуванням специфічних особливостей діяльності агропромислових підприємств. У статті проведено аналіз теоретичних підходів до визначення поняття «адаптація», розглянута еволюція наукових підходів до визначення сутності та видів адаптації діяльності підприємства. Запропоновано власне визначення поняття «адаптації» діяльності агропромислових підприємств, що враховує особливості діяльності підприємств у даній сфері, позитивні та негативні надбання сучасних теоретичних підходів до формування механізму адаптації діяльності підприємств. Виявлені основні аспекти адаптації діяльності агропромислових підприємств: повинна базуватись на досконалому аналізі зовнішньої та внутрішньої складової діяльності підприємства; не повинна звужуватись тільки до адаптації до зовнішнього середовища; адаптація як пристосування у сучасних динамічних умовах розвитку ринку агропромислової продукції неможлива.

Ключові слова: адаптація, зміни, діяльність, управління, механізм

UDC 65.01:338.432

THEORETICAL BASIS OF ENTERPRISE ADAPTATION

Hrinchenko R., PhD in Economics

Odessa National Economic University

The main objective of the article is the research and improvement of the theoretical approach to the definition of "adaptation" of the activities of enterprises taking into account the specific features of the agro-industrial enterprises. The article analyzes theoretical approaches to the definition of "adaptation", examines the evolution of scientific approaches to the definition of the nature and types of adaptation of the enterprise. There is the actual concept definition of agro industrial enterprises activity "adaptation", which takes into account the peculiarities of the enterprises' activity in this sphere, positive and negative achievements of modern theoretical approaches to the formation of the mechanism of adaptation. The basic aspects of adaptation agroindustrial enterprises have been revealed. It should be based on the perfect analysis of the external and internal components of the enterprise; should not be limited by the

adaptation to the external environment; adaptation as an adaptation in today's dynamic agro-industrial market conditions is impossible.

Keywords: adaptation, change, activity, management, mechanism

Актуальність проблеми . Сучасні агропромислові підприємства функціонують у динамічних умовах ринку із високим рівнем невизначеності та ризику. Застосування наукових напрацювань з питань управління адаптаційними змінами є підґрунтям розвитку та ефективного функціонування підприємства в агропромисловій сфері.

Проте управління адаптаційними змінами сучасних агропромислових підприємств повинно базуватись на досконалому вивченні та опрацюванні сутності та основних складових управління адаптаційними змінами в умовах конкурентного середовища. Тому виникає необхідність досконалого вивчення сучасних теоретичних підходів до визначення поняття «адаптація».

Слід наголосити, що різні етапи функціонування економіки країни та специфічні особливості здійснення діяльності в тій чи іншій сфері передбачають створення власного механізму адаптації діяльності підприємства до умов ринку. Причому така адаптація повинна відбуватись із урахуванням як зовнішніх умов функціонування підприємства, так і внутрішніх його особливостей.

Аналіз останніх наукових досліджень . В останні роки багато зарубіжних та вітчизняних вчених приділяють значну увагу питанням адаптації діяльності підприємств. Питання адаптації діяльності підприємств на сучасному етапі досліджували такі вчені: Р. Акофф, І. Ансофф, Н. Білошкурська, П. Браунінг, М. Буднік, Н. Васюткіна, В. Дубчак, О. Кожевiна, Г. Козаченко, В. Кучеренко, Т. Ландiна, Л. Мельник, Б. Мiльнер, Е. Пастухова, І. Пітайкіна, Л. Растрiгiн, Д. Хайман, О. Хитра, Г. Ханалiєв, Е. Чиженькова, О. Шатiлова, В. Якубiв, В. Ячменьова та інші. Проте теоретичний базис адаптації діяльності агропромислових підприємств сьогодні вимагає більш детальної розробки та осмислення із урахуванням специфічних особливостей діяльності та адаптації підприємств до конкурентних умов у дані сфері.

Метою роботи виступає дослідження та удосконалення теоретичного підходу до визначення сутності адаптації діяльності підприємств з урахуванням специфічних особливостей діяльності агропромислових підприємств.

Викладення основного матеріалу дослідження. Існує значна кількість наукових шкіл та теоретичних підходів до визначення поняття «адаптація». Проте агропромислові підприємства мають досить специфічні особливості діяльності, пов'язані із обмеженістю природних ресурсів та значними капіталовкладеннями у дану сферу, що суттєво впливає на адаптацію їх діяльності та повинно бути враховано при визначенні даного поняття для потреб саме цих підприємств.

До основної групи наукових трактувань поняття «адаптації» слід віднести наукові трактування, що базуються на розумінні «адаптації» як залучення, пристосування діяльності підприємства до ринкових умов господарювання.

Схожий науковий підхід відображається у працях Є.В. Чіженькової [1, с. 7], І.А. Пітайкіної [2, с. 9], В.М. Ячменьової [3, с. 36], які під «адаптацією» розуміють процес пристосування параметрів господарюючих суб'єктів і систем загалом до нових, невизначених умов зовнішнього середовища, який забезпечує підвищення ефективності їх функціонування. Такої ж думки дотримуються Т.Т. Ластаєв, А.А. Кайгородцев [4, с. 10].

Лаконічне визначення надає М.М. Буднік, що вважає, що «адаптація»- це кінцевий етап процесу пристосування підприємств до ринку [5, с. 18]. На нашу думку, дане визначення звужує поняття «адаптації» тільки до її пасивного виду, не враховуючи можливості активної адаптації підприємства до умов ринку, та не може бути використане у сучасних динамічних умовах.

Також пропонується таке визначення «адаптації»: «адаптація - це процес встановлення динамічної стійкої рівноваги між зовнішнім та внутрішнім середовищами підприємства, який базується на можливості підприємства швидко пристосовуватись до змін зовнішнього середовища чи вчасно впливати на його формування з метою регулювання зовнішнього впливу на діяльність підприємства» [5, с. 47]. У даному визначенні «адаптації» основний акцент робиться на реагуванні на зовнішні чинники, проте незначна увага приділяється внутрішнім чинникам діяльності підприємства, які повинні, на нашу думку, також бути враховані при адаптації діяльності підприємства до умов ринку.

Слід відмітити, що при визначенні сутності поняття «адаптація» необхідно звертати особливу увагу на етап розвитку економіки країни або

окремої сфери. На етапі становлення ринкових відносин в країні «адаптація» передбачала перехід на приватну власність, закриття збиткових виробництв, скорочення чисельності персоналу, перепрофілювання діяльності підприємства та інші. З розвитком економіки під «адаптацією» все більше стали розуміти здатність підприємства пристосовуватись до нових умов ринку. Тобто із еволюціонуванням економік країн еволюціонує й поняття «адаптації» діяльності підприємства, змінюються його сутність характеристики та напрями управління його діяльністю.

У деяких наукових школах відбувається ототожнення понять «адаптація» та «управління». Спробуємо відобразити основні теоретичні напрацювання видатних вчених з цього приводу та прояснити сутність понять «адаптація» та «управління», виділити їх спільні риси та наголосити на істотних відмінностях.

Растригін Л.А. [6, с. 10] пропонує ототожнювати поняття «адаптації» та управління»: «адаптація – це організація цілеспрямованого впливу на об'єкт, який спрямований на досягнення раніше поставлених цілей». Проте управління має набагато ширшу сутність, ніж адаптація. Адаптацію, на нашу думку, можна розглядати як тактичне пристосування до змін ринку, в той самий час як управління повинно носити довготривалий характер.

Слід відмітити існування наукового підходу, запропонованого Р. Акоффом [7], який виділяв активні та пасивні дії підприємств, що адаптуються. Основне завдання пасивної адаптації – накопичення інформації про мінливі умови ринку та реагування на зміни, які вже відбулись на ринку. Проте активна адаптація спрямована на зміну зовнішнього середовища з метою покращення умов функціонування підприємства чи на пошук іншого більш сприятливого середовища [7, с. 24]. Саме активна адаптація створює можливості для отримання конкурентних переваг підприємства на ринку. Тобто під активною адаптацією у такому підході використовуються можливості цілеспрямованого пошуку альтернативних варіантів розвитку підприємства. Пасивна адаптація за Р. Акоффом передбачає пристосування до наявних умов ринку без застосування значних дій з боку підприємства.

Слід зауважити, що динамізм та висока інноваційність сучасного агропромислового бізнесу вимагають від агропромислових підприємств застосування активних методів адаптації, що створить умови для формування їх конкурентоспроможності на ринку. Пасивний підхід до адаптації діяльності агропромислових підприємств може призвести до втрати конкурентних позицій підприємства на ринку та неефективного його функціонування.

Досить цікавим є науковий підхід Т. Хаймана [8, с. 28], який виділяє три види адаптації: науково-технічну; адміністративну; соціальну. При такому підході враховуються інноваційні розробки, що існують у тій чи іншій сфері, необхідність адаптації людей та механізму управління ним. Проте існує значна кількість економічних та правових складових адаптацією діяльності підприємств до умов ринку, які при такому підході чітко не виділяються та можуть бути не враховані підприємством при формуванні управління адаптаційними змінами його діяльності. Такий підхід базується на необхідності врахування соціального, адміністративного та науково-технічного чинників при управлінні адаптаційними змінами підприємства, що, на нашу думку, звужує об'єкт управління адаптаційними змінами на підприємстві.

Також у роботі [9] виділяються два види адаптації: символічна та поведінкова. «Символічна адаптація» - це здатність організації завчасно виділяти проблеми, вчасно приймати рішення щодо їх усунення, визначати нові напрямки змін. У такому визначенні є схожість із науковим підходом Р. Акоффа, який виділяє пасивну та активну адаптацію. «Поведінкова адаптація», у його розумінні, – здатність членів організації сприйняти, підтримати, здійснити свідомі зміни в роботі організації. Тобто при такому підході зміни повинні бути значними, а не бути слідством пристосування до умов ринку. Таким чином, простежується схожість наукових напрацювань Р. Акоффа та П. Браунінга.

Багато зарубіжних вчених наголошують, що адаптація діяльності підприємств є однією із складових управління змінами підприємства, що спрямовується на підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Г.В. Козаченко [10, с. 43] розглядає поняття «адаптація» в контексті економічної безпеки підприємства. Як мету адаптації підприємств до чинників дії зовнішнього середовища вона визначає забезпечення

економічної безпеки підприємства за допомогою підвищення ефективності використання ресурсів, забезпечення балансу інтересів з суб'єктами зовнішнього середовища, зміцнення або збереження його ринкових позицій для забезпечення конкурентоспроможності продукції. При такому науковому підході сутність самої адаптації діяльності підприємства звужується до управління адаптаційними змінами підприємства тільки в економічній сфері. Проте технологічна та соціальні сфери адаптації не враховуються.

О.А. Пастухова [11, с. 12] наголошує, що під «адаптацією» слід розуміти якісні ознаки економічної системи, її підсистем і окремих елементів, що забезпечують її виживання і видозміну. Тобто основною метою адаптації на її думку є виживання, а забезпечення конкурентоспроможності підприємстві у перспективі тут до уваги не береться. Істотним недоліком такого визначення виступає присутність поняття «Якісні ознаки економічної системи», які не є чітко прописаними та класифікованими. Також існують проблеми у кількісному вимірюванні цих якісних змін та контролі, реагуванні на зміну якісних параметрів з боку підприємства.

Г.І. Ханалієв у своїй роботі [12, с. 8] зазначає, що під «адаптацію» необхідно розуміти «... механізм економічних і соціальних регулювань, що дасть змогу системі зберігати (змінити) напрям і темп розвитку незалежно від зовнішніх чинників». Проте у даному визначенні не враховується організаційний бік адаптації діяльності підприємства, що, на нашу думку, звужує ефективність його застосування.

У роботі Т.В. Ландіної [13, с. 68] пропонується власний підхід до визначення сутності «адаптації». Вона пропонує «адаптацію» підприємства до впливів зовнішнього середовища розуміти з двох основних боків:

- внесення значного числа змін у діяльність підприємства;
- кількість, характер, масштаб змін і ресурси, необхідні для підтримки цих змін, при значній інтенсивності впливу факторів зовнішнього середовища.

Слід зауважити, що при такому підході виникають, на нашу думку, деякі обмеження у розумінні поняття «адаптація»:

- адаптація діяльності підприємства розуміється тільки під зміну зовнішніх умов функціонування, не враховуючи необхідність адаптації і

внутрішнього середовища діяльності підприємства до динамічних умов ринку. Тобто застосування застарілих, малоефективних механізмів управління внутрішньою середою підприємства не створить можливості для ефективного управління адаптаційними змінами підприємства на зовнішньому ринку. Необхідне поєднання зовнішніх та внутрішніх складових адаптації діяльності підприємств.

- не завжди під адаптацією слід розуміти внесення значного числа змін у діяльність підприємства. Кількість змін у діяльності підприємства носить досить суб'єктивний характер та залежить від специфічних особливостей діяльності підприємства в тій чи іншій сфері.

- ресурсне забезпечення здійснення адаптаційних змін є однією із складових механізму управління адаптаційними змінами та дещо виходить за рамки самого поняття «адаптація».

Спрощене визначення надає В.В. Дубчак, який пропонує розуміти під «адаптацією» вид взаємодії суб'єкта господарювання або групи суб'єктів з соціально - економічним середовищем, в ході якої узгоджуються вимоги з очікування її учасників [14, с. 9]. Проте таке визначення поняття «адаптація» концентрує увагу тільки на одному із процесів адаптації – взаємоузгодженні інтересів суб'єктів ринку. На нашу думку, таке взаємоузгодження на конкурентному ринку відбувається само по собі. Ринок агропромислової продукції не є конкурентним у чистому вигляді, тому і спрощене визначення «адаптації» тут обмежує адаптаційні можливості сучасних агропромислових підприємств.

Білошкурська Н.В. також наводить дещо обмежене визначення «адаптації»: «... адаптація - процес пристосування підприємства та його діяльності до зовнішнього середовища, а також ефективного використання його виробничого потенціалу» [15, с. 103]. Тобто адаптація діяльності підприємства у даному розумінні стосується тільки виробничої сфери, не беручи до уваги організаційно-економічну та соціальну, не враховує інноваційної складової діяльності підприємств.

Деякі автори у своїй наукових напрацюваннях ототожнюють поняття «стратегічної гнучкості» та «адаптації» підприємства.

Концепцію та саме поняття «стратегічної гнучкості» було введено в обіг видатним вченим Ансоффом І. Під «стратегічною гнучкістю» він розумів: «принцип підготовки підприємства до несподіваних змін зовнішнього середовища на зовнішньому та внутрішньому фронтах»

[16, с. 76]. Послідовники його наукового підходу намагались розвинути категорію «стратегічна гнучкість» на власний розсуд. Але переважна їх більшість сконцентрувала увагу у визначенні сутності поняття «стратегічна гнучкість» як на здатності підприємства до швидкої адаптації до зовнішніх змін. Таким чином, при даному підході «стратегічна гнучкість» звужується до гнучкого та швидкого реагування підприємства на зовнішні зміни.

Шатілова О.В. визначає стратегічну гнучкість як: «... спроможність підприємства до ефективної зміни набору бізнес-напрямків та застосовуваної по відношенню до того або іншого бізнес-напрямку товарної, цінової та інвестиційної політики. Ці зміни, у свою чергу, мають ґрунтуватися на прогнозуванні стратегічних несподіванок як сприятливого, так і несприятливого характеру» [17; 18]. Наведене визначення, на нашу думку, значно звужує сутність поняття «стратегічна гнучкість», обмежуючи його дію тільки товарною, ціновою та інвестиційною політикою.

Висновки та рекомендації. Підсумовуючи проведені дослідження у визначенні поняття «адаптація», її відмінності від «управління» та «стратегічної гнучкості» провідними зарубіжними та вітчизняними науковцями можна дійти наступних висновків:

- адаптацію діяльності підприємства можна розглядати як властивість системи, процес та метод.

- адаптація діяльності підприємств звужується до адаптації до зовнішнього середовища функціонування підприємства.

- сутність адаптації звужується до управління виробничими, адміністративними та соціальними аспектами діяльності підприємства

- адаптація розглядається більше як пасивне пристосування до умов ринку, без застосування значних змін у діяльності підприємства.

Таким чином, під «адаптацією», на нашу думку, слід розуміти безперервний процес дослідження зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності підприємства, розробка та впровадження змін в управлінні організаційно-економічними, правовими, технологічними та соціальними складовими діяльності підприємств для досягнення цільових показників діяльності та підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Вищенаведене визначення базується, на нашу думку, на таких основних аспектах адаптації:

- адаптація діяльності підприємства повинна базуватись на досконалому аналізі зовнішньої та внутрішньої складової діяльності підприємства;

- адаптація діяльності підприємства не повинна звужуватись тільки до адаптації до зовнішнього середовища, але й враховувати необхідність адаптаційних змін у внутрішньому середовищі;

- управління адаптаційними змінами повинно проводитись комплексно за всіма напрямками управління діяльністю підприємства: організаційно-економічною, правовою, технологічною та соціальними складовими;

- управління адаптаційними змінами лише за кількома складовими аспектами управління може призвести до дисбалансу розвитку підприємства та втрати його конкурентних позицій на ринку;

- адаптація як пристосування у сучасних динамічних умовах розвитку ринку агропромислової продукції неможлива. Тому необхідна розробка активних механізмів управління адаптаційними змінами із урахуванням високого рівня невизначеності та ризику на ринку;

- механізм управління адаптаційними змінами підприємства повинен бути гнучким до умов ринку та побудованим на науково обґрунтованих засадах, на надбаннях сучасної світової економічної науки.

Також слід зауважити що, адаптація може виступати як:

- процес з точки зору постійного активного реагування підприємства на зміну зовнішньої та внутрішньої середовища його діяльності;

- як функція управління (у загальному механізмі управління підприємством), спрямована на досягнення довгострокових цільових показників діяльності підприємства;

- як метод та засіб досягнення цілей діяльності підприємства шляхом тактичного застосування її у повсякденній діяльності підприємства.

Дослідження теоретичних напрацювань у сфері визначення поняття «адаптація» надало нам змогу запропонувати власне визначення даного поняття, яке може використовуватись сучасними агропромисловими підприємствами у процесі їх діяльності, та яке враховує всі вищеперелічені недоліки розглянути визначень даного поняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чиженькова Е.В. Формирование экономического механизма адаптации хозяйствующего субъекта к рыночной среде: автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / Е.В. Чиженькова. — М., 2006. — 24 с.
2. Питайкина И.А. Закономерности развития государственных унитарных предприятий России в рыночной экономике : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / И.А. Питайкина — Пенза, 2006. — 23 с.
3. Ячменьова В. М. Ідентифікація стійкості діяльності промислових підприємств: [монографія] / Валентина Мар'янівна Ячменьова. — Сімферополь: Доля, 2007. — 384 с.
4. Ластаев Т.Т. Механизм агропромышленной интеграции / Т.Т. Ластаев, А.А.Кайгородцев // Вестник КАССУ — 2006. — N 4.— С. 10–12.
5. Будник М.М. Адаптація промислових підприємств до ринкових умов господарювання: Дис. канд. економ, наук: 08.06.01. - Харків, 2002. - 199 с.
6. Растринин Л.А. Адаптация сложных систем. - Рига: Знание, 1981. - 375 с.
7. Акофф Р. Планирование в больших экономических системах. / Пер с англ. Г.Б. Рубальского под ред. И.А. Ушакова. - М.: «Советское радио», 1972. - 224 с.
8. Хайман Д.Н. Современная микроэкономика: анализ и применение. - М.: Финансы и статистика, 1992. - 362 с.
9. Браунинг П. Современные экономические теории. - М.: Экономика, 1987. - 342 с.
10. Козаченко Г.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: монография / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьев, О.М. Ляшенко. — К.: Либра, 2003. — 280 с.
11. Пастухова Е.А. Адаптация экономической системы к изменениям внешней среды. Милославова И.А. Понятие и структура социальной адаптации : автореф. дис. ... канд. фил. наук: спец. 09.00.00 «Социальная философия» / И.А. Милославова. — Л., 1974. — 24 с.
12. Ханалиев Г.И. Развитие системы управления адаптацией автомобильного транспорта в условиях экономической среды : автореф. дисс. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Г.И. Ханалиев. — Ставрополь, 2006. — 21 с.
13. Ландіна Т.В. Організаційно-економічні механізми адаптації підприємства до умов ринку. К.: Наукова думка, 1994. — 283 с.
14. Дубчак В.В. Теоретико-методологические аспекты формирования системы адаптивного управления промышленными предприятиями: Автореф. ... канд.экон.наук. - Ростов-на-Дону, 2006. — 24 с.

15. Білошкурська Н.В. Моделі адаптивної поведінки та їх роль у формуванні економічної безпеки підприємства / Н.В. Білошкурська // Актуальні проблеми економіки. – 2010. - № 12 (114). – С. 101-105.
16. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / Пер. с англ.; под ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб.: Питер, 1999. – 416 с.
17. Шатілова О.В. Концептуальні положення управління стратегічною гнучкістю підприємства/ О.В.Шатілова// Актуальні проблеми економіки. - 2014. – №4 (154) – С. 82-87.
18. Shatilova, O. (2013). Enterprise strategic flexibility: the nature and methodology of assessment. In: Information Economics: Actual Research Problems in Eastern Europe: Monograph. Ed.: M. Plechawska-Wojcik, O. Shatilova (p. 7–20). Lublin: Politechnika Lubelska.